

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.40>

УДК 314/316:061.2

Л. В. Головка,

к. е. н., старш. наук. співроб., старш. наук. співроб.,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3372-764X>

Г. О. Краєвська,

к. е. н., ст. досл., старш. наук. співроб.,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0239-8855>

БЛАГОДІЙНА ТА ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

L. Holovko,

PhD in Economics, Senior Researcher Fellow,

Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine

H. Kraievska,

PhD in Economics, Senior Research Fellow,

Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine

CHARITY AND VOLUNTEER ACTIVITIES IN UKRAINE DURING THE WAR PERIOD

Проаналізовано способи залучення та післявоєнні наміри українців щодо волонтерської діяльності. Виявлено головні тенденції волонтерської та благодійної діяльності воєнного періоду, до яких належать: масовість, обумовлена формуванням великої армії на добровільній основі та створення волонтерських мереж значною мірою із осіб, рідні і близькі яких служать в ЗСУ; орієнтація діяльності волонтерів та благодійників головним чином на забезпечення збройних сил; формування низки волонтерських організацій, які насамперед проводять свою роботу за кошти міжнародних організацій; не висока по відношенню до грошових пожертвувань та допомоги незнайомцям частка учасників у волонтерській діяльності, що притаманно країнам з низькими доходами. Обґрунтовано основні напрями подальшого розвитку благодійної та волонтерської діяльності в Україні, до яких належить: зростання довіри між суб'єктами взаємодії, стимулювання волонтерської та благодійної активності, формування взаємодії між органами державної влади та волонтерськими організаціями. Зазначено, що корисним для України буде досвід стимулювання волонтерської діяльності європейських країн та США, які впроваджують досвід волонтерської діяльності певного обсягу як вимогу для успішного закінчення вищого навчального закладу або отримання престижної роботи. Стимулювання корпоративного волонтерства як невід'ємної складової соціально відповідального бізнесу є перспективним напрямком для залучення ресурсів із цього сектору. З'ясовано, що складні життєві обставини в яких опинилось населення України в сучасних умовах є додатковим стимулом до зростання емпатії, самозначущості, громадянської свідомості, національної та локальної ідентичності і, як наслідок, волонтерства. Доведено необхідність збереження накопиченого потенціалу волонтерської діяльності після війни з метою його активного використання у повоєнній відбудові та розвитку держави в перспективі. Це потребуватиме переорієнтації діяльності із забезпечення збройних сил на реабілітацію військових та допомогу внутрішньо переміщеним особам.

The ways of involvement and post-war intentions of Ukrainians regarding volunteering are analyzed. The main trends in volunteer and charitable activities of the wartime period are identified, including: mass participation due to the formation of a large army on a voluntary basis and the creation of volunteer networks largely from people whose relatives and friends serve in the Armed Forces; orientation of volunteers and benefactors mainly to provide the armed forces; formation of a number of volunteer organizations that primarily carry out their work at the expense of international organizations; low share of monetary donations and assistance to strangers. The author substantiates the main directions for further development of charitable and volunteer activities in Ukraine, which include: increasing trust between the subjects of interaction, stimulating volunteer and charitable activity, and forming interaction between public authorities and volunteer organizations. It is noted that the experience of stimulating volunteer activity in European countries and the United States, which introduce a certain amount of volunteer experience as a requirement for successful graduation from a higher education institution or obtaining a prestigious job, will be useful for Ukraine. Stimulation of corporate volunteering as an integral part of socially responsible business is a promising area for attracting resources from this sector. It is found that the difficult life circumstances in which the population of Ukraine finds itself in modern conditions are an additional incentive for the growth of empathy, self-importance, civic consciousness, national and local identity and, as a result, volunteering. The article proves the need to preserve the accumulated potential of volunteerism after the war in order to actively use it in post-war reconstruction and development of the state in the future. This will require a reorientation of activities from supporting the armed forces to rehabilitating the military and assisting internally displaced persons.

Ключові слова: волонтерська діяльність, благодійна діяльність, індекс благодійності, тенденції, довіра.

Keywords: volunteer activity, charitable activity, charity index, trends, trust.

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку глобальні виклики зумовили суттєві трансформації в Україні. В умовах вирішення питань безпеки, кардинальні зміни щодо ставлення суспільства до благодійності стали важливим чинником національної єдності у подоланні кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності. Формування інституту благодійності є адекватною реакцією суспільства на дію зовнішніх факторів, на реформи, забезпечення соціальної рівності та стабільності, загострення раніше існуючих проблем, що в свою чергу вимагає теоретичного, правового, організаційного осмислення благодійності як інструмента реалізації державної соціальної політики, важливого ресурсу у повоєнній відбудові країни. Пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення російських військ на територію України від 24 лютого 2022 р. призвели до значущих змін у розвитку неформального сектору, передовсім через активізацію надання різних видів благодійності та волонтерської допомоги. Необхідність досліджень проблематики волонтерського руху та благодійної діяльності у сучасних умовах обумовлена їх важливістю у збереженні стійкості українського суспільства в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багато досліджень волонтерської та благодійної діяльності в контексті розвитку громадянського суспільства, нормативно-правового забезпечення його сприянню. Низка дослідників Панькова О., Касперович О., Іщенко О. [1], Потапенко В., Двігун А. [2] розглядають волонтерську та благодійну діяльності як прояв активізації соціальних ресурсів. Сучасним та традиційним напрямкам і формам волонтерства, мотивам участі людей в ньому присвятили свої праці Болотова В., Ляшенко Н., Байдак Т. [3]. Технологіями залучення до волонтерської діяльності соціальних груп займалася Нагорна, Д. [4]. Дослідження закордонного досвіду волонтерської та благодійної діяльності корисного для України здійснювали Хом'як А. [5], Горелов Д., Корнієвський О. [6]. Багато з цих досліджень здійснювалось в контексті сплеску благодійної та волонтерської активності після військової агресії у 2014 р. Однак потребує

дослідження волонтерської та благодійної діяльності в сучасних умовах з урахуванням попередньої динаміки та необхідності сприяння її розвитку.

Мета. Визначити тенденції благодійної та волонтерської діяльності воєнного періоду та обґрунтувати напрями їх подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Системна волонтерська діяльність в умовах повномасштабного вторгнення є більш скоординованою з логістично побудованими ланцюгами співпраці, з підвищеною ефективністю волонтерів на всіх напрямках. Основними з яких є забезпечення потреб української армії та постраждалих від війни. До волонтерської діяльності активно долучаються мешканці територіальних громад, оскільки їхні рідні та близькі служать у лавах ЗСУ. Волонтери об'єднуються у офіційні та неофіційні організації, в яких задіяно різновікове населення.

Аналіз динаміки складових індексу благодійності в Україні за 2013 – 2023 рр. (рис. 1) свідчить про зростання показників в рази. Зокрема допомога незнайомій людині в «доковідні» часи коливалась в межах 35 – 42 %. За 2019 – 2021 рр. зросла до 66 %, а у 2023 р. вже сягала 78 %. Грошові пожертвування на благодійність також почали стрімко зростати з початком пандемії, а за повномасштабного вторгнення сягнули 70 % участі. На цьому тлі значно менші показники тих, хто зазначив, що брав участь у волонтерській діяльності. Цей показник у 2023 р. склав 37 %, хоча його значення за досліджуваний період зросло в 4 рази. Не висока по відношенню до двох інших складових індексу благодійності частка учасників у волонтерській діяльності притаманна країнам з низькими доходами, оскільки така діяльність може означати потенційну втрату доходу. В людей з низькими доходами часто розвивається відчуття зневіри у власні сили та спроможність.

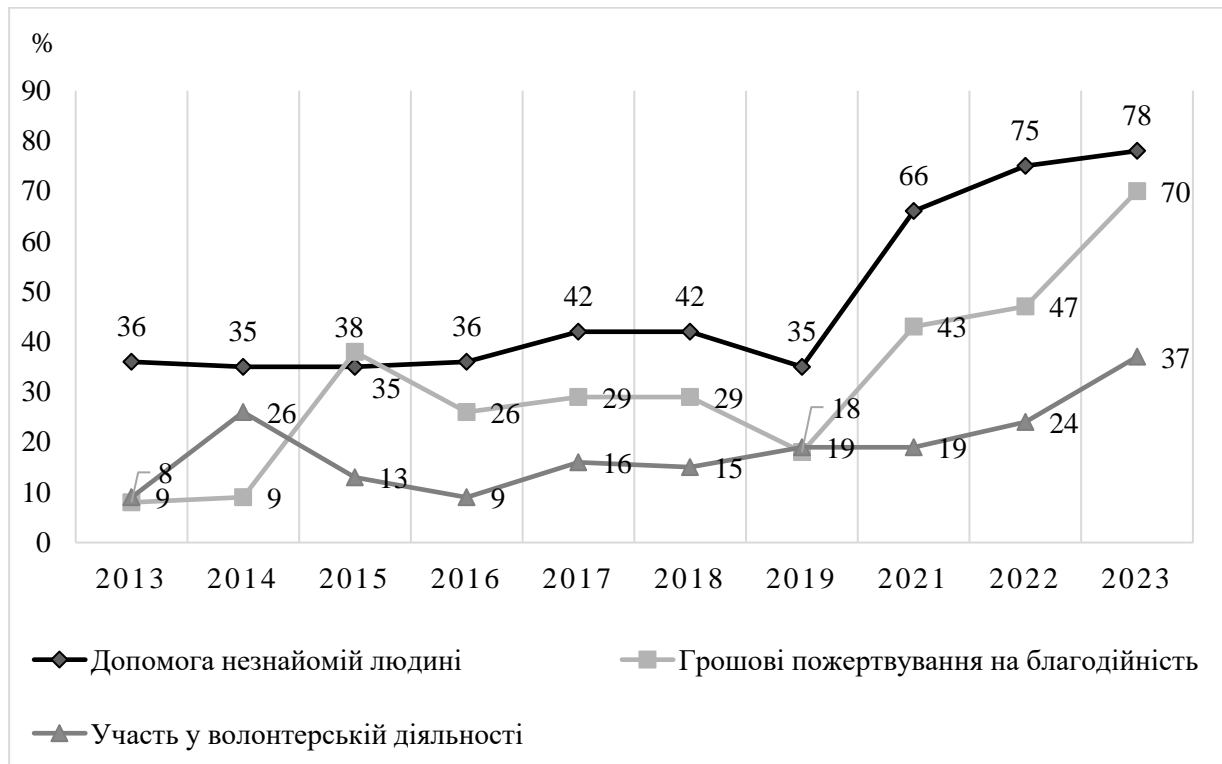

Рис. 1. Динаміка складових всесвітнього індексу благодійності в Україні за 2013–2023 рр., % участі

Джерело: [7].

Більш детально проаналізувати способи залучення українців до волонтерської діяльності дає змогу загальнонаціональне опитування проведене фондом демократичних ініціатив ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром Разумкова [8]. Зокрема 61 % опитаних зазначили, що вони допомагали (рис. 2). З них половина фінансово, 20 % і фінансово і фізично, і 10 % лише фізично. Про неучасть та відсутність її в планах зазначило 18 % опитаних. Ще 15 % зазначили, що не брали участі у допомозі, але планують це зробити в той чи інший спосіб. Наскільки це багато чи мало можна оцінити враховуючи що більшість населення має низьке матеріальне забезпечення, а більшість викликів, які стоять перед суспільством потребує матеріальної допомоги, тобто не завжди потрібна допомога фізична. Крім того існує потенціал збільшення бажаючих займатись волонтерською діяльністю. Звичайно, що не всі, хто зазначив, що має таке прагнення будуть нею займатись, але певна частина буде. Ще одним чинником для оцінки особливостей українського волонтерства є

безальтернативність. Оскільки велика кількість осіб у складних життєвих обставинах не передбачає вибору волонтерити чи ні. Сама складність ситуації, загроза власній безпеці є додатковим стимулом до зростання емпатії, самозначущості, громадянської свідомості, національної та локальної ідентичності і, як наслідок, волонтерства.

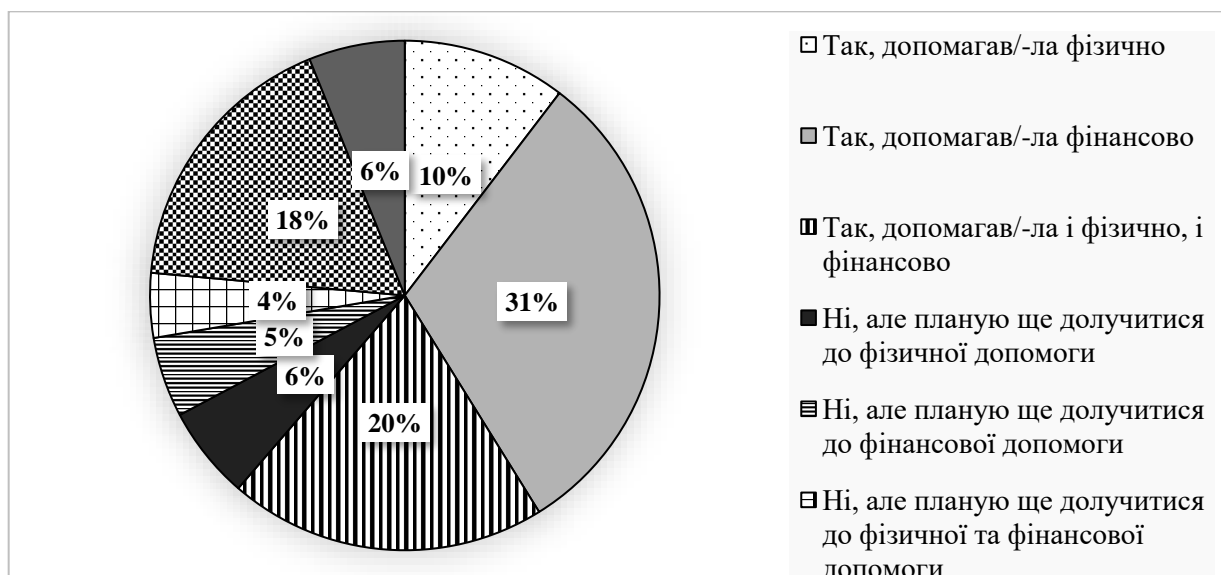

Рис. 2. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни, грудень 2022 р.

Джерело: [8].

За даними сервісу моніторингу реєстраційних даних Опендатабот кількість офіційно зареєстрованих волонтерів станом на січень 2023 р. становила 6734 осіб (рис. 3). За неповний 2023 р. цей показник виріс у 2,5 рази. За даними Державної податкової служби, загалом від початку повномасштабної війни кількість офіційно зареєстрованих волонтерів зросла у 21 раз. Найбільш стрімке зростання відносно попереднього року спостерігалось у грудні 2022 р. В подальшому воно триває щомісяця в діапазоні 18 – 5 % із поступовим зменшенням, що свідчить про скорочення потенціалу офіційної волонтерської діяльності. Вже у грудні 2023 р. по відношенню до попереднього місяця зростання офіційно зареєстрованих волонтерів становило лише 1,3 %.

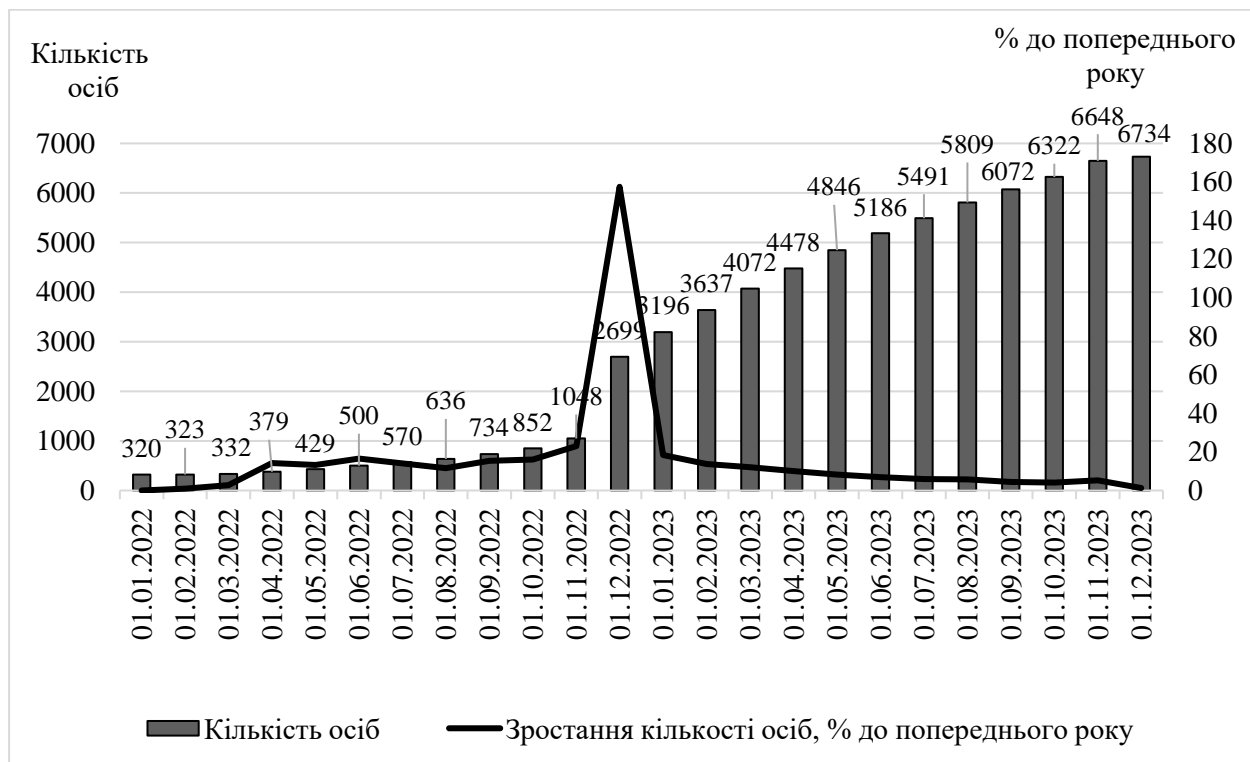

Рис. 3. Динаміка кількості офіційно зареєстрованих волонтерів за 2022 – 2023 рр.

Джерело: побудовано за даними [9].

Важливо, щоб накопичений потенціал волонтерської діяльності було збережено після війни. Він має активно використовуватись у повоєнній відбудові та розвитку держави в перспективі. В цьому контексті актуальним є дослідження «Благодійність у часи війни» [10] проведене Zagoriy Foundation з вибірковою сукупністю у 1605 респондентів. Зокрема 69,9 % респондентів стверджували, що будуть продовжувати займатися волонтерською діяльністю після війни. Про ще більшу активність після війни у цьому напрямі зазначили 8,3 % (рис. 4), про збереження такої ж активної волонтерської діяльності свідчать 26,3 % опитаних. Трохи більше третини респондентів мають намір зменшити, але не зупинити волонтерську діяльність після війни. І лише 13 % опитаних мають намір не займатися волонтерською діяльністю, а ще 16,7 % не визначились із відповіддю. Звісно, що наміри можуть відрізнятись від перспективної практичної діяльності, але опитування свідчить про існування

великого потенціалу громадянської активності суспільства в площині волонтерства та благодійності, що є важливим активом конструктивного розвитку українського суспільства.

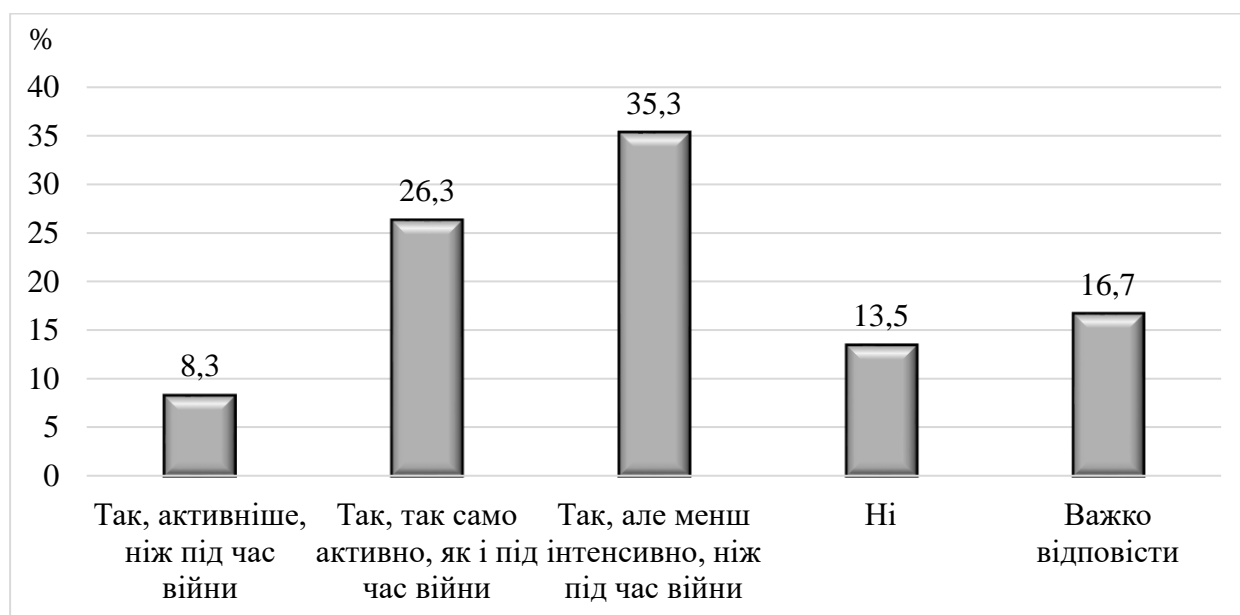

Рис. 4. Післявоєнні наміри щодо волонтерської діяльності, 2022 р. %

Джерело: [10, с. 11].

Головними тенденціями волонтерської та благодійної діяльності воєнного періоду є:

масовість (70 % надавали грошову допомогу), що обумовлено формуванням великої армії на добровільній основі та створення волонтерських мереж значною мірою із рідних і близьких осіб, які служать в ЗСУ;

орієнтація діяльності волонтерів та благодійників головним чином на забезпечення збройних сил;

формування низки волонтерських організацій, які насамперед проводять свою роботу за кошти міжнародних організацій. Збільшенню ефективності їх діяльності сприятиме розвиток взаємодії з державними органами та спрямування роботи на забезпечення певних соціальних функцій, до фінансування яких можуть бути залучені кошти із місцевого або державного бюджетів.

Не висока по відношенню до грошових пожертвувань та допомоги незнайомцям частка учасників у волонтерській діяльності, що притаманно країнам з низькими доходами, оскільки така діяльність може означати його потенційну втрату. В людей з низькими доходами часто розвивається відчуття зневіри у власні сили та спроможність.

Надзвичайно вагому роль, як мотивуючого чинника, відіграє довіра населення до волонтерських структур. За даними результатів соціологічних опитувань Центру Разумкова, проведеного у листопаді 2022 р. та січні 2024 р., рівень громадянської підтримки ОГС у листопаді 2022 р. суттєво збільшився, 85 % респондентів (порівняно з 64 % у 2021 р.) зазначили, що вони довіряють волонтерським організаціям, та 60 % (порівняно з 47 % у 2021 р.) довіряють громадським організаціям. За два роки повномасштабного вторгнення, не дивлячись на незначні зниження показника, рівень довіри залишається високим, волонтерським організаціям довіряють (78 %), громадських організацій (55 %) [11].

Основними напрямками розвитку волонтерської та благодійної діяльності є зростання довіри між суб'єктами взаємодії, стимулювання волонтерської та благодійної активності, формування взаємодії між органами державної влади та волонтерськими організаціями. Зростанню довіри до волонтерів, структур неформального сектору, сприяє прозорість звітності їх діяльності, особливо при зборі і використанні благодійних коштів та наданні гуманітарної допомоги потерпілим від війни. Непоодинокими стали випадки шахрайства: зростання кількості псевдоволонтерів, створення фейкових благодійних фондів у вигляді колл-центрів, нецільове використання гуманітарної допомоги. Нагальними стали зміни до правових інструментів регулювання волонтерською та благодійною діяльністю. Згідно Закону України «Про гуманітарну допомогу» (із змінами внесеними згідно із законом № 3448-IX від 08.11.2023) з 1 квітня 2024 р. [12] обов'язковим є реєстрація в Автоматизованій системі за допомогою кваліфікованого електронного підпису, формування декларації переліку товарів, що належать до категорії – гуманітарна допомога, надання щомісячної

звітності. Передбачається, що новий цифровий механізм забезпечить прозорий облік ввезення і розподілу гуманітарної допомоги.

Стимулювання волонтерської та благодійної діяльності може здійснюватись методами прямого впливу, серед них програми підтримки волонтерства на місцевому або регіональному рівні, фінансова підтримка з державного бюджету організацій, які відповідають певним критеріям, податкові пільги, а також зарахування волонтерської діяльності до трудового стажу. Доцільно використовувати досвід європейських та американських країн, які впроваджують необхідний критерій для успішного закінчення вищого навчального закладу або отримання престижної роботи досвід волонтерської діяльності певного обсягу. Стимулювання корпоративного волонтерства як невід'ємної складової соціально відповідального бізнесу є перспективним напрямком для залучення ресурсів із цього сектору.

Взаємодії між органами державної влади та волонтерськими організаціями сприятиме формування спілок та асоціацій волонтерів та благодійників, що дасть змогу більш ефективно вирішувати важливі питання, які потребують спільних зусиль обох сторін. Формування комунікаційних платформ за цільовою та територіальною ознаками є доцільним для вирішення питань розподілу гуманітарної допомоги, співпраці з міжнародними організаціями, удосконалення нормативно-правового забезпечення умов волонтерської та благодійної діяльності. Після закінчення війни діяльність волонтерів буде переорієнтовано із забезпечення збройних сил на реабілітацію військових, допомогу ВПО та відбудову в широкому сенсі. Тому доцільно перейняти досвід Німеччини, яка готує фахівців з менеджменту волонтерських програм.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Отже кількість осіб, які займаються благодійною та волонтерською діяльністю почала стрімко зростати з початком пандемії, а за повномасштабного вторгнення сягнула рекордних значень. Більшість надавала фінансову допомогу. Значно менше тих, які займались волонтерською діяльністю, але

питома вага таких осіб за останні 10 років зростає в чотири рази. Обставини, в яких опинилось суспільство під час повномасштабного вторгнення є потужним стимулом для розвитку якостей (ідентичність, громадянська свідомість, відповідальність, емпатія), що потрібні для волонтерської діяльності. Крім того існує потенціал громадянської активності суспільства в площині волонтерства та благодійності, що є важливим активом конструктивного розвитку українського суспільства. Головними тенденціями волонтерської та благодійної діяльності воєнного періоду є: масовість, орієнтація діяльності головним чином на забезпечення збройних сил, формування низки волонтерських організацій, які насамперед орієнтовані на співпрацю з міжнародними організаціями. Сприяє розвитку волонтерської та благодійної діяльності зростання довіри між суб'єктами взаємодії, стимулювання їх активності, формування взаємодії між органами державної влади та волонтерськими організаціями. В перспективі дослідження варто актуалізувати в напрямках розробки інструментів залучення громадсько активних осіб до вирішення питань соціального розвитку у повоєнному відновленні. Впровадження результатів таких досліджень значною мірою сприяли б його ефективності.

Література

1. Панькова О., Касперович О., Іщенко О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. 2016. № 2. С. 25-40.
2. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Київ: НІСД, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/4712>
3. Болотова В. А. Ляшенко Н. О., Байдак Т. М. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності. Грані. 2018. № 9. Т. 21. С. 48-57.
4. Нагорна Д. Технології залучення молоді до волонтерства в Україні. Social Work and Education. 2022. Vol. 9, No. 3. pp. 340-357.
5. Хом'як А. Участь населення України у волонтерській та благодійницькій діяльності. Соціологічні студії. 2015. № 2. С. 67-71.

6. Горєлов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – К.: НІСД, 2015. – 36 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf>.

7. World Giving Index / Charities Aid Foundation. URL: <https://www.cafonline.org/about-us/research/caf-world-giving-index>

8. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни, 2023 / Фонд демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyeni>

9. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>.

10. Благодійність у часи війни / Zagoriy Foundation. – 48 с. URL: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/08/blagodijnist-u-chasy-vijny.pdf>.

11. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.) / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>

12. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 23.01.2024 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>

References

1. Pankova, O., Kasperovych O. & Ishchenko O. (2016), “Development of volunteer activity in Ukraine as a manifestation of activation of social resources of civil society: specifics, problems and prospects”, *Ukrainskyi sotsium*, Vol. 2, pp. 25-40.

2. Potapenko V. & Dvihun A. (2022), “Analysis of Ukrainian volunteering based on the methodology of new social movements”, available at: <https://niss.gov.ua/en/node/4712> (Accessed 28 May 2024).

3. Bolotova V. A., Liashenko N. O. & Baidak T. M.(2018), “Volunteer activity in Ukraine as a type of social activity”, *Grani*, Vol. 9, pp. 48-57.

4. Nahorna D. (2022), “Technologies of involving young people in volunteering in Ukraine”, *Social Work and Education*, Vol. 9 (3), pp. 340-357.

5. Khom'iak A.(2015), "Participation of the population of Ukraine in volunteer and charitable activities ", *Sotsiologichni studii*, Vol. 2, pp. 67-71.
6. Horielov D. M. &, Korniievskiy O. A (2015), "Volunteer Movement: World Experience and Ukrainian Civic Practices: Analytical Report", available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-02/volonter-697e4.pdf> (Accessed 23 May 2024).
7. Charities Aid Foundation (2024), "World Giving Index", available at: <https://www.cafonline.org/about-us/research/caf-world-giving-index> (Accessed 8 June 2024).
8. Reznik, O. (2023), "Involvement of Ukrainians in volunteer activities during a full-scale war", Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, available at: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (Accessed 15 June 2024).
9. Opendatabot (2024), available at: <https://opendatabot.ua/analytics/real-volunteers-2023-12>.
10. Zagoriy Foundation (2022), "Charity in times of war", available at: <https://zagoriy.foundation/wp-content/uploads/2022/08/blagodijnist-u-chasy-vijny.pdf> (Accessed 15 June 2024).
11. Razumkov Ukrainian Center for Economic and Political Studies (2024), "Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures", available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (Accessed 22 June 2024).
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024), The Law of Ukraine "On Humanitarian Assistance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (Accessed 12 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.07.2024 р.